

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1978
FORFATTER:	Jørgen Fastrup
TITEL:	Fra polsk roearbejder til dansk folkepensionist
KORT RESUME:	Polsk ægtepar Dominik og Maria Sobczak, indvandret til Koldingegnen 1914

Fra polsk roearbejder til dansk folkepensionist

af Jørgen Fastrup

Dominik og Maria Sobczak bor i en lille ejendom med 2 td. land jord til lige syd for Dons. De er det sidste nulevende polske landarbejderægteskab på Koldingegnen af den generation af polakker, som kom hertil i årene fra 1893 til 1929 for at arbejde i sukkerroemarkerne. De kom hertil som 15 årige i marts 1914.

Da var sukkerproduktionen i Danmark fuldt udbygget og havde en godt 40 år lang historie bag sig.

Dansk sukkerindustri var op til 1872 en raffineringsindustri baseret på import af råsukker fra Dansk Vestindien. Men varsler om svigtende afsætningsmuligheder for dansk korn vakte det store landbrugs interesse for nye afsætningsmuligheder. Godsejerkredse henvendte sig til C. F. Tietgen og opfordrede ham til at lede oprettelsen af en dansk roesukkerproduktion. Tietgen indvilgede, og i 1872 stiftedes i Privatbankens lokaler A/S De danske Sukkerfabrikker, en sammenslutning mellem den eksisterende sukkerraffineringsindustri og de kommende sukkerko-gerier. Samme år påbegyndte man opførelsen af en sukkerfabrik ved Odense. I december 1873 begyndte produktionen. Arbejdskraften til sukkerroedyrkingen hentede man blandt byens fattige koner, siden i Sverige og Polen.

Da Dominik og Maria i 1914 kom til Danmark var sukkerproduktionen vokset stærkt. Vi havde 9 sukkerfabrikker, deraf den

ene i Assens. Siden 1893, da polakker begyndte at komme hertil som arbejdskraft, var arealet med sukkerroer vokset fra 8500 ha. til 30600 ha. Og udbyttet i produceret sukker pr. ha. var steget fra 3220 kg til 4710 kg i gennemsnit. Mængden af årligt produceret sukker var vokset fra 27,4 mill. kg. i 1893 til 141,4 mill. kg. i 1913-14, d.v.s. henimod en femdobling. Danmark kunne dermed forsyne sig selv med sukker.

I begyndelsen af 1890'erne var afregningsprisen for roer lav, og det kneb med at få tegnet arealer nok. Roefabrikkerne indså, at der måtte gøres noget. De valgte at give et tilskud på 5 øre pr. centner (50 kg.) roer til roedyrkere, der udvidede deres areal med mindst en trediedel. De gav tilskud til anlæg af roebaner og ydede transportgodtgørelse til de roedyrkere, der havde over en halv mil at køre. Endelig sørgede de for tilvejebringelse af arbejdskraft til de nu forøgede arealer. Svenske piger kunne man ikke mere få herover, så vendte man sig til Polen og organiserede import af arbejdskraft derfra. Fra 1893 strømmede hvert år i marts og april polske arbejdere, især kvinder, ind over den danske grænse i stigende tal.

Var der da underskud på arbejdskraft på landet? Arbejdsløshedsstatistikker fortæller, at der i 1914 var 500 arbejdsløse blandt landarbejdere og 1300 blandt arbejdsmænd i provinsbyerne i oktober. Men disse tal omfatter

kun organiserede arbejdere. De uorganiserede arbejdsmænd og landarbejdere er ikke med i tallene. Og husmændene, som måtte gå ud som daglejere for at klare dagen og vejen, de er heller ikke med. Nogle af disse gemmer sig i udvandringsstatistikken. I perioden fra 1891 til 1911 udvandrer ialt 126000 danskere. Fra 1911 til 1915 udvandrer yderligere 35000. Af disse var godt 20 % landbrugere og ca. 30 % arbejdsmænd.

Da Maria og Dominik Sobczak kom til Danmark var der et befolkningsoverskud på landet, men for lidt arbejdskraft til sukkerroedyrkingen. De kom hertil sammen med 12450 polske landarbejdere og 129 børn. Hovedparten af dem fik arbejde på herregårde og proprietærgårde. 408 af dem fik arbejde i Vejle amt.

De fleste polakker kom fra østrigsk Polen. Maria og Dominik kom fra russisk Polen. Deres forældre havde i 1864 været øjenvidner til russernes brutale nedkæmpning af den nationale opstand. 2000 polakker var blevet hængt rundt om i landet. Siden blev russisk Polens officielle sprog, og på de højere embedsposter indsattes russere. Maria og Dominik lærte polsk om formiddagen og russisk om eftermiddagen i skolen i landsbyen uden for byen Kolo, hvor de boede. De havde at stå ret i klassen, når den russiske skoleinspektør indfandt sig på inspektion. På hans ordre råbte de Zarens navn

Detaljer i arbejdet med sukkerroerne, — udtynding, roeoptagning, afhugning af roetoppen.
Alt foregik manuelt, uden brug af maskinkraft.

i kor. De oplevede, hvordan spændingen mellem russere og polakker steg til det uudholdelige op mod verdenskrigen. Det hørte til dagens orden, at den kusk, der ikke hurtigt nok kørte sin vogn ind i vejsiden, når der kom en russisk vogn i modsat retning, blev skudt på stedet. Sådan kom Marias onkel af dage.

Dominiks far var teglværksarbejder og havde en lille jordlod på halvanden td. land. De var 9 børn. Marias far var landmand og havde 10 td. land. De var 7 børn.

Dominik: Jeg kan godt forstå, at den gamle ikke kunne skaffe al det tøj og føde til os. Det var kun om sommeren, der var arbejde. Om vinteren var der ikke noget. Derfor skulle vi spare så meget om sommeren, at der var noget at leve af om vinteren. Hver familie havde 4-6 børn eller mere. De rejste til Tyskland, Sverige eller Danmark for at få arbejde. Når sommeren kom, var der ingen børn tilbage, kun småbørn. Resten rejste ud. Og kom så tilbage efter sommeren med en skilling, som de overvintrede med. Næste sommer rejste de igen. Det var på den måde det foregik.

Hvervningen

Dominik: Der var en tysker her ved Kolding, som hed Jädiger. Han blev kaldt formand og skulle skaffe så og så mange piger og karle til hver gård. Han havde en forbindelse nede i Polen, som han sendte kontrakterne til. Denne mand gik så rundt nede i Polen og skaffede piger og karle til at arbejde i Danmark. Vi skulle skrive under på en kontrakt, så fik vi rejsen hertil betalt. Og vi skulle have rejsen tilbage betalt. Det drejede sig vist om 20 kr. Der stod i kontrakten, at en dagløn var 1,35 kr. for karle og 1,15 kr. for piger, og at vi skulle have 1 l mælk om dagen og 25 pund kartofler om ugen. Resten af det, vi skulle have og spise, skulle vi selv købe. Der stod også i kontrakten, at vi skulle være på gården fra marts til november. Vi fik ikke selv nogen kontrakt. Vi underskrev bare, og så beholdt han den.

— Hvordan kom I herop?

Dominik: Vi blev transporteret i nogle gamle jernbanevogne.

Maria: Vi rejste den 15. marts og kom til Danmark den 19. Det tog 4 dage. Det foregik i en godsvogn, der var ingen bænke eller

noget. Vi havde sådan en slags kuffert med, så kunne vi bare sidde på den.

Dominik: Og hvis der var en der skulle af med vandet — der var ikke noget wc i den vogn — hvis der var en der trængte rigtigt, så sprang han ud, når toget holdt, og strintede og så op i vognen igen.

Vi havde jo selv vores mad med. Da vi kom til Vamdrup — da var Vamdrup grænsestation — var jeg sulten, men jeg havde ingen penge. Men i vognen var der en gammel mand, som lånte mig 2 kr. Så købte jeg et franskbrød. Der var ikke noget der hed smør eller ost eller sådan noget. Så gik det, til jeg kom til Dyrehavegård.

Roearbejdet

Maria: Vi var 33 i en flok, der kom til Danmark. Da vi kom til Vamdrup, blev vi fordelt til de forskellige gårde. Nogen kom til Vonsildgård, nogen til Sønderholm og nogen kom til Højgård. Vi var 9, der kom til Bjært. Og 5 af os boede i et hus, men vi arbejdede på to forskellige gårde. Jeg kom på Bjærtgård. Manden hed Lind. Vi havde det godt der.

Vi fik et dejligt hus og brændsel. Rugbrød og franskbrød bagte vi selv. Når de bagte henne på gården, fik vi franskbrød med hjem, og når vi arbejdede i haven, kom de altid og kaldte os til middagskaffe og eftermiddagskaffe. Fruen var missionsk. Det var et dejligt menneske. Vi begyndte kl. 6 om morgenen og arbejdede 10 timer. Om vinteren skaffede de arbejde til os, så vi kunne tjene 10 kr. om måneden. Vi hjalp med storvask og når de tærskede og sådan noget.

I 1918 kom jeg til Wedelsborg. Der var jeg i 9 måneder. Hvis der er noget, der hedder helvede, så var det der. Vi var 16 polakpiger, og så havde vi en polakfører, og han var en rigtig skurk. Han mishandlede de arme piger. Han skældte ud på dem og sparkede dem bagi med et knæ, for at de skulle skynde sig. Han har aldrig slået mig, skønt jeg gjorde hvad jeg kunne for at han skulle lægge hånd på mig. Men det turde han ikke. Han vidste jeg ville melde ham til politiet. Han snød med betalingen, så det drev. Han kom og vækkede os kl. 4 om morgenen, og så hakkede vi roer til kl. 9-10 om aftenen. Men selv om det hed sig, at vi var på akkord, når vi hakkede roer, så kunne vi aldrig tjene mere end de 2 kr. om dagen, som vi jo iflg. kontrakten skulle ha'. Det var jo i 1918, da var daglønnen sat op. Jeg har aldrig tjent mere på en dag.

Dominik: Puh-ha du, det var det rene snyderi og bedrag.

Maria: Da jeg skulle rejse fra Wedelsborg havde jeg ikke penge nok til rejsen. Alting var så dyrt i 1918. 2 kr. om dagen kunne knapt give til føden.

Dominik: Det var det samme på Dyrehavegård. Vi var på akkord, men vi kunne aldrig tjene mere end de her 1,35 kr. om dagen, som vi jo skulle ha'. Vi skulle ha' 13 øre for at hakke

100 favne roer, og man kunne vel hakke 15-1600 favne på en dag, så der skulle blive omtrent 2 kr. ud af det. (I 1914). Men hver eneste gang vi var i roerne, så kom ham tyskeren og målte det op. Og hver gang sagde han: Ja, der er ikke til mere end de her 1,35 kr. Og hvor skulle vi gå hen og klage? Vi kunne ikke tale dansk.

Maria: I Bjært blev vi ikke snydt. Det var en reel mand. Ved 2. hakning fik vi 10 øre og ved 3. fik vi 5 øre pr. 100 favne. Sådan var kontrakten.

Dominik: Vi var tre, der kom til Dyrehavegård, to karle og en pige. Han hed forpagter Larsen. Vi fik anvist et kammer, det var over kostalden, nedenunder var der roeaffald, melasse. Vi fik et par tæpper til at lægge i jernsengene. Og det lugtede op fra stalden. Der var kun brædder ned til affaldet. Det var ikke til at være der, og vi kunne ikke snakke med forvalteren eller forpagteren om det.

Så var der en polak på gården, som kunne lidt dansk. Det var en god mand. Hans kone skulle lave mad til os, men hun var fortrukket. Vi skulle betale 2,50 kr. om ugen for et måltid varm mad hver dag, de andre måltider skulle vi selv klare. Men når vi kom hjem, så var hun væk, og mad var der ikke noget af. Nå, hun skulle snakke med forpagteren om det værelse. Men det hjalp os ikke det fjerneste, for hun oversatte ikke ordentlig, så han fik ikke at vide, hvad vi var utilfredse med. Så midt på sommeren siger jeg til den anden polak, Mikael hed han: »Nu kan du gøre, hvad du vil, for nu vil jeg ikke være her mere«. Jeg led osse af store lunger og bronchitis og kunne ikke tåle at være på værelset over stalden. Så siger Mikael: »Jamen, hvor vil du tage hen?« Jeg kendte en polak i Hoppeshuse. Ham snakkede

jeg med, og han siger: »Kom du bare op til os, vi mangler en«. Så tog jeg tøjet under armen og skoene på nakken. Jeg kom dertil om aftenen. Det var på en gård. Jeg fik noget at spise, og vi sov. Men kl. 10 næste dag kom politibetjent Elkær på motorcykel. »Er du stukken af?« siger han — han kunne lidt polsk — »Ja, det er jeg«. »Af hvad grund?« spørger han så. Jeg fortalte ham om det her affald nedenunder og sengene o.s.v. Så siger han: »Du har jo kontrakt på, at du skal være der til november«. »Ja, det har jeg osse«, siger jeg, »men hvad skal jeg gøre? Skal jeg ligge og dø der?« »Nej, det skal du ikke«, siger han, og så kom jeg bag på motorcyklen, og vi kom til Kolding. Jeg blev selvfølgelig puttet i spjældet. Der sad jeg så et par dage og tænkte ved mig selv: hvad skal du nu? Du har ikke nogen at snakke med, og du kan ikke forklare dig over for den betjent, der kommer. Da betjentene kom, kunne jeg ikke forstå et kuk af, hvad de sagde til mig. Og de kunne heller ikke forstå mig. Vi sad længe og kiggede på hinanden, men så fik de fat på en tolk. Det var hende oppe fra Dyrehavegård. Og hun oversatte forkert. Så sagde jeg til Elkær, som stod ved siden af: »Hun siger bare ene løgn«. Så fik han fat i en anden tolk, osse en polak. »Passer det, hvad du siger?« spørger dommeren. »I skal da ikke tro, jeg står og lyver«, svarer jeg. »Hvis I ikke vil tro det, så kan I bare tage og komme med og se det«. Vi kommer så til Dyrehavegård. Og da han kommer ind, siger han puh-ha. Jeg viste ham op ad jerntrappen, og han så værelset og rystede på hovedet ad det her.

Vi fik da nogen bedre forhold efter det. Vi fik en seng i karlekammeret og en dyne. Og vi kom til at spise varm mad på

Roehakning. Fra Herredskirke ved Maribo.

gården. Jeg fik så 1 kr. om dagen. Kosten var god nok. Vi fik altid et stykke kød og i det hele taget det vi kunne spise. Mens vi selv sørgede for kosten og betalte 2,50 kr. for den varme mad, som vi alligevel så sjældent fik, da levede vi mest af rugbrød. Vi købte et om ugen, og så delte vi det op: dertil i dag, dertil i morgen o.s.v. Et brød pr. mand. Vi havde ikke råd til at spise det brød, vi kunne. Men du kan tro, rugbrød smagte godt, når man var rigtig sulten. Det var som at få et stykke chokolade. Ellers spiste vi kartofler og drak øl. Der var noget øl af den her slags, som de selv bryggede i tønder. Når vi havde spist et stykke brød, kunne vi gå ind og ta' en ordentlig slurk af øllet og lade det skylle ned til rugbrødet. Det var den middag vi fik.

— Hvad bestilte du om efteråret?

Dominik: Vi tog roer op. Det foregik selvfølgelig med håndkraft. Først blev roerne vippet op af jorden med et skaft med to tænder på, som vi stak ned under roen, og bagefter blev toppen hugget af roen. Og det skulle være temmelig nøjagtigt, så der ikke sad for meget roe til-

bage på toppen, når den var skåret fra. Jeg var nu ikke med til det ret længe. Jeg blev sat til at køre roerne ned på Saftstationen.

Fra Saftstationen blev saften sejlet over til Assens sukkerfabrik. Prisen for de leverede roer var en pris pr. centner. Den fastsættes i forhold til verdensmarkedsprisen på sukker. Da verdenskrigen i august brød ud, foreslog fabrikernes direktion at lade hjemmemarkedsprisen for sukker danne beregningsgrundlag for roeprisen. Det godkendtes den 23. august af De samvirkende Sukkerroedyrkerforeningers overbestyrelse. Prisen, som man regnede sig frem til, blev herefter sat til 65 øre pr. centner. Men protester fra en del sukkerroedyrkere bevirkede, at sagen henvistes til en voldgiftsdomstol. Her blev prisen endelig fastsat til 68 øre pr. centner. Herefter ville gennemsnitsudbyttet i kr. pr. ha. sukkerroer være ca. 395 kr. I 1914-15 var sukkerfabrikkernes fortjeneste 12.476 mill. kr. Fordelingen af overskuddet foregik således: aktionærerne fik 25 % udbytte af aktiekapitalen, d.v.s. en samlet sum på 5.625 mill. kr. Den enkelte aktionær fik dermed på en 1000 kr.s aktie udbetalt 250 kr. Bestyrelse og direktion, ialt 12 medlemmer, modtog i 1914 til deling 567.433 kr. d.v.s. ca. 47.000 kr. til hver i tantieme i gennemsnit. Sukkerroedyrkerne modtog i tantieme 5.674 mill. kr. til deling. Det areal, som leverede roer til A/S De danske Sukkerfabrikker, var ca. 26000 ha. Der var altså en sum af 218 kr. til hver ha. med sukkerroer. Indtægten

pr. ha. var dermed 615 kr. i gennemsnit.

(Da A/S De danske Sukkerfabrikker i 1912 udvidede aktiekapitalen, blev de gamle aktionærer tilbudt ret til at tegne nye aktier til kurs 150 %. De nye aktiers kurs på første tegningsdag var 274 %. Den enkelte aktionær havde ret til at tegne en ny for hver to gamle han havde. Gevinsten for hver gammel 1000 kr.s aktie var dermed 620 kr. Udbyttet var i 1912 25 %, og dermed var gevinsten på hver gammel 1000 kr.s aktie 870 kr. det år).

— Hvor meget udbytte fik aktionærerne?

Dominik: Nej, det kender jeg ikke noget til. Det fulgte vi ikke med i. Dem, der arbejdede i roerne, de fik ikke noget. Det beholdt de sgu selv hvis der var noget. Udbytte? Nej, det var der ikke noget der hed.

— Hvor meget kunne I spare sammen på en sommer?

Dominik: Hvis de var gode til at spare, så kunne de spare 100 rubler, det er ca. 200 kr. Jeg sparede ingenting. Når jeg havde købt tøj, sko og sådan noget, så var der ingenting tilbage. Dem der ingenting købte og levede af det her kartofler og mælk, de kunne spare.

— Hvad foretog I jer i fritiden?

Dominik: Om søndagen gik vi i kirke. På de store gårde, dér var der en 8 til 10 polakker. De gik rundt og besøgte hinanden. Men søndag formiddag, det var kirke. Der kom op mod en 70 stykker. Så kunne vi da få snakket sammen. Når vi så kom hjem, kunne vi komme i tanker om, at nu skulle vi besøge den og den. Så gik vi. Men det var sjældent vi tog vores sko på, det var der ikke råd til, de måtte ikke slides. Et par sko til 9 kr., ja, så skulle vi arbejde i 9 dage. Jeg gik til Vonsild gård og andre gårde syd for Kolding. En søndag gik jeg til Højgård i Dalby med de her 2 kr., jeg havde lånt. Men jeg gik da i bare ben. Jeg havde skoene med, men du kan tro, jeg skulle nok lade være med at tage dem på, mens jeg gik. Da jeg kom til ham den gamle mand med de to kr., så sagde han: »Ja, du er alligevel en god dreng«. Men jeg fik da hverken kaffe eller noget. Og så spadserede jeg igen til Dyrehavegård. Og da jeg kom hjem, tog jeg et stykke rugbrød. Der var ingen smør eller margarine eller pålæg. Man spiste et stort stykke tørt brød, og så gik man over og tog noget af det øl. Somme tider, når det var friskt, var det til at drikke. Sommetider var det ikke. Så tog man noget vand.

Landarbejder og arbejdsmand

I november 1914 var verdenskrigen forlængst brudt ud. Dominik modtog fra det russiske konsulat en forespørgsel, om han ønskede at melde sig som soldat. Det ønskede Dominik ikke. Han ville ikke »være russisk soldat og dø for Rusland«. Kun få polakker vendte tilbage til Polen, mens krigen stod på. Enkelte af disse blev indrulleret i den russiske hær. Maria valgte også at blive i Danmark. Hun tog arbejde på forskellige gårde. Dominik arbejdede snart på gårde, snart i tørvemoser, snart på kartoffelmølsfabrik. I 1918 kom han til at arbejde ved Hartværket. Det var om foråret. I løbet af sommeren udbrød der strejke, og den endte med, at alle blev fyret. I de

følgende år tog Dominik forefaldende arbejde rundt om på de store gårde. Maria var på en gård ved Juelsminde og arbejdede i roerne og køkkenet og hvor det nu kunne falde. I 1924 giftede de sig med hinanden. De havde kendt hinanden fra barnsben og gået i skole sammen. I Danmark havde de arbejdet hver sit sted, men i 1924 havde de begge arbejde på Nygård i Brakker.

Dominik: Manden hed Greve. Han var ikke greve, men han hed Greve. Og det kneb med ham, han gik fallit, og samtidig brændte gården. Så køber en, der hedder Thygesen, gården og bygger den op. Der var mange gifte daglejere på sådan en gård. Der var en fagforening i Ågård, det var Landarbejdernes Fagforening. Vi var henne og snakke med dem. Men så kommer Thygesen til os og siger, at han skal til møde med denneher fagforening, men hvis vi siger til ham, at vi ikke vil have med fagforeningen at gøre, så vil han give os en kr. mere om dagen. Vi syntes, at det var da et helt godt tilbud, så det gik vi ind på. Men da der var gået et halvt år, så tog han kronen igen. Han skulle have os længere ned. Det var vel i 1922, dengang var der stor arbejdsløshed. Men så ville de ikke have os i fagforeningen, fordi vi havde meldt os ud. Da jeg kom fra Nygård, søgte jeg arbejde på Vellinggård. Forvalteren siger til mig, at der havde været 25 og søge den plads, så han vidste ikke rigtigt. Men muligvis, siger han så, fordi vi var udlændinge, og hun ville hjælpe. Men han skulle først snakke med manden på Nygård. Og han gav mig en god anbefaling. Så fik vi pladsen. Jeg skulle have 4 kr. om dagen, og Maria skulle have 2,50 kr. Vi arbejdede 10 timer. Nej, nej, det var uden kost. Vi fik et hus og en liter mælk om dagen. Og Maria arbejdede hver dag. Og hvergang de havde fremmede, så kom han og sagde til hende: »Maria, sig til Dominik, at

vi har fremmede, og du skal lige hjælpe på gården«. Og sommetider kom hun hjem kl. 2, sommetider kl. halvtre om natten. Men hun fik ikke mere end de 2,50 kr. Der var ikke noget, der hed, at man skulle have ekstra. Vi var der i to år, og vi havde det godt. Så døde hans mor. Det var dengang det var krisetider, hvor der ikke var noget, der kostede noget. En rigtig god ko, den kostede 60-70 kr., og smågrise blev slået ihjel, og fedesvin de gav en 40 kr. Så skulle han af med nogen penge til hans søskende i arv. Han blev tumbet i hovedet og kom på sindssygehospital. Derefter var der ikke arbejde til mig hver dag, og de dage fik jeg ingen penge.

Men så kom det her Skovgårdsleje igang. Det var et mer-gelleje, som ejedes af en entreprenør Theut. Jeg fik arbejde der, og vi fik 60 øre i timen. Det var selvfølgelig en hel fornøjelse. Det gav 6 kr. om dagen. Men det var det rene helvede at være i. Smadder og skidt og formanden, der råbte og skreg og skældte, som om det var vilde. Og hvis en mand kikkede skævt efter ham, blev han kaldt hen, fik sine penge, og så kunne han bare rejse. Det var i begyndelsen af 30'erne. Så skulle vi ud på marken og køre mergel. Han sagde, han ville give os noget mere i timen. Vi skulle op på 80 øre. Men da vi var begyndt — der var så mange arbejdsløse — satte han os ned til 40 øre. Så havde vi en, der hed David Rasmussen. Han var i fagforeningen i Kolding. Han snakkede om, at vi skulle strejke. Der kom nogen fra Kolding, og vi blev enige om at strejke. Fagforeningen lovede, at vi skulle nok få noget at leve af. Men vi fik nu ikke noget. Jeg fik vist én gang 5 kr. og en anden gang 10 kr. Det var alt det, vi fik, og vi strejkede i 2 måneder. Så kom ham Theut igang med

Forvalteren med polske roepiger. Fra Skovnas ved Maribo.

nogen andre. Vi skulle stå ved vejene og sige til dem, der søgte arbejde, at de skulle lade være med at tage arbejde her. Men når der kom 6-7 stykker cyklende og vi standsede dem og sagde sådan og sådan, så kørte de bare videre. Vi var kun 2 hvert sted. Men så kommer de fra Kolding for at få de nye ud af lejet igen og for at forhandle. Der bliver straks ringet efter politibetjent Jørgensen fra Gravens. Han kommer, og entreprenør Theut kommer osse. Der var efterhånden mange mennesker forsamlet, de stod ved graven, og den var ca. 9 m dyb, og der var smadder. De her Kolding-folk skubber Jørgensen ned i graven og ud i smadderet. Og Jørgensen trækker revolveren: Nu skyder jeg! Men der var vist ikke noget i den. Theut fik nogen lussinger. Men så blev der ringet efter politiet i Kolding. Der kom vist en halv snes mand med hunde og jagede det hele væk. Men efter et par måneder kunne Theut ikke klare det længere, han skulle køre mergel. Så fik vi da alligevel de 80 øre. Sommetider arbejdede vi 14-15 timer om dagen og natten, men der var ikke

noget, der hed særlig overtimebetaling. Der stod 200 mand udenfor og søgte arbejde. Men da kom jeg i fagforeningen igen. Og siden den tid har jeg været i fagforening.

Det var der ved mergellejet, at jeg tjente så meget, at vi kunne lægge lidt til side. Da vi var færdige med arbejdet der, boede Maria og jeg i Vester Nebel. Der lå en lille ejendom nede ved Dons sø. Den var til tvangsauktion, og så skulle vi købe den. Vi fik den for 3800 kr. 300 kr. i udbetaling. Det var noget forfaldent noget. Det var lige ved, at vi skulle sidde med paraply inde i stuen. Det regnede ned alle steder. Og når vi stillede stolen et sted og satte os ned, så gik den lige igennem gulvet. Det var nogen forfærdelige tider. Vi sled og slæbte, først 10 timer hos landmændene eller i tørvemosen, når der var arbejde, og så hjemme på den her lille ejendom. Der var 6 td. land. Tit var jeg arbejdsløs, og jeg skulle møde til kontrol i Kolding hver eneste dag. Den dag vi ikke kunne komme ind og stemple, fik vi heller ingenting. Vi fik 2 kr. om dagen, og fagforeningen skulle

have 75 øre i kontingent om ugen. Vi havde 2 børn.

Når der var sne, tog vi sommetider cyklen på nakken og spadserede 1 km over marken ud til landevejen. Til sidst var der så meget sne, at vi ikke kunne cykle, så spadserede jeg og en anden til Kolding, det var 8 km. Vi var godt sultne, når vi kom hjem.

Vi var ikke modstandere af fagforeningen. Det var kun dengang ham Thygesen narrede os. Jeg har aldrig siden tænkt, at jeg skulle ud af fagforeningen. Men dengang hed det: er du i en fagforening, så er du ingenting værd. Det var især de store bønder, der så sådan på det. De ville ha' os til at arbejde næsten gratis for dem. Hvis vi kunne blive trådt ned i smadderet og arbejde for 2 kr. om dagen uden kost, så var vi gode nok. Men ville vi have mere, så var vi kommunist.

Maria: Hvis du søgte arbejde på en gård, og manden han spurgte dig: er du i fagforening, og du sagde ja, så kunne han ikke bruge dig.

Dominik: Gårdmanden havde bil og alt muligt, han havde råd til at betale mere. Det var ikke fordi han ikke kunne, kan du nok forstå. En almindelig dagløn, det var 3 kr., men han ville selvfølgelig tvinge os længere ned, hvis han kunne. Der var en, der hed Nikolaj, og mig, vi sagde nej, det kunne vi ikke. »Kommunist« sagde han så. »Pas nu på«, sagde jeg til ham, »du ikke selv blir kommunist. For ved du hvad: jeg kan bedre holde sulten ud, nå jeg ikke skal arbejde samtidig med«.

Nej, nu har I det godt, I skal ikke arbejde 4 dage for at købe en skjorte eller 9 dage for at købe et par sko. Dengang blev småfolk ikke regnet for noget. Daglejere, det var kun ukrudt. Det var først da jeg kom til Kolding og fik arbejde der, at jeg

kunne begynde at trække vejret frit. Da kunne man da se en krone i pungen engang imellem.

Polak i Danmark

Dominik: Politik! Ved du hvad, jeg har altid haft det sådan: når man er her som udlænding, så skal man lade dem ordne det, som er her i landet. Til folketingsvalg går vi altid hen og stemmer. Til kommunevalg, der stemmer vi ikke. Vi har selvfølgelig indfødsret og får pension og alt det der. Men politik, det interesserer mig ikke. Og jeg vil nødig sige til en mand: sådan og sådan. Det er sommetider vi snakker herhjemme om, at det kunne være bedre, men jeg kan aldrig komme i tanker om at komme til et møde og kritisere.

Maria: Så får du at vide, at er du utilfreds her, så kan du rejse hen, hvor du hører hjemme.

Dominik: Vi får folkepension o.s.v., men vi har osse slidt for det heroppe i Danmark. Vi indvandrede som 15 årige. Men på mange arbejdspladser siger de: »De polakker, hvad skal de her?«

Maria: Du hører det osse i dag til fremmedarbejdere. Børnene i skolen hører det: »Hvad kom din far her efter og tog arbejdet fra min far?« Vi havde to børn i realskolen, og det var mange gange de måtte høre en spørge, hvor den polak får penge fra. Og der var ikke noget der hed gratis rejse til skolen o.s.v. Det måtte vi selv betale.

Dominik: Vi har arbejdet op til 14-16 timer om dagen. Alt hvad vi har, det er ikke kommet af sig selv. Da jeg kom over grænsen, havde jeg 2 kr., som jeg havde lånt, og et par sko, og de var sådan et stykke for lange, fordi jeg skulle ha' et par sko, jeg kunne vokse i.

Da jeg arbejdede hos Sørensen og Nielsen (murermestre), hvor mange gange har jeg ikke hørt det: »Hvad kommer I her for og

tager arbejdet fra os?« Og vi var i samme fagforening! Da mester fik kommunalt arbejde til os, så var der en, som havde været formester i mange år, og han havde været noget ved fagforeningen, han gik hen på kommune-kontoret og meldte os og sagde, at nu kommer de her bønder og tager arbejdet fra os. Så måtte vi flytte, mester satte os til noget andet. Og han sagde, at han nok skulle beholde os. Og det gjorde han.

Jeg generer ikke Danmark ved at sige: vi har sgu haft det skidt, men vi har det godt nu. Vi får det vi kan spise og skal leve af. Vi behøver ikke at bekymre os om noget. Vi har 4 børn, og de er godt igang allesammen.

Folkepensionist

I 1954 solgte Maria og Dominik ejendommen ved Dons sø og købte deres nuværende ejendom i Dons. Den gav de 21000 kr. for.

Dominik: Nu er vi gamle, nu vil vi godt af med det her, men vi kan bare ikke sælge det. Jo, det kan vi godt, men staten forlanger 88000 kr. i kapitalvindings-skat for den smule jord. Jeg synes det er meget forkert af staten, at den skal ha' så mange penge af et par gamle mennesker, som har slidt og slæbt. Du kan købe noget andet, siger de. Ja, det er godt nok, men ingen vil betale 88000 kr. ud, højst 40000 kr. Og ejendomsmægler, sagfører o.s.v. skal have deres. Det vil koste over 100000 kr. sammen med kapitalvindings-skatte at sælge det her. Hvor skal jeg skaffe de 60000 kr. fra? Ja, dem får jeg ved at sælge obligationer, men så skal jeg sælge for over 100000 kr. Hvad er der så tilbage at købe hus for? Vi skal ikke herfra med nogen penge, men vi vil godt ha' det sådan, at vi kan købe et gammelt hus uden jord til.

Maria: Du skal huske på, her

bor vi lidt afsides. Der er ingen brugs i Dons.

Dominik: Alle varer skal vi hente i Bramdrupdam. Der går bus, men når vi så kommer til Bramdrupdam med et par tasker er det begrænset, hvor meget vi kan slæbe.

Vi kan godt eksistere, men der er ikke noget at råbe hurra for. Hvis vi beder om hjælp til noget, siger de: I kan bare sælge jeres hus. Sjovt nok siger de osse: pensionister skal blive i deres eget hus, så længe de kan. Men prøv og gå ind og bed om noget! Jeg får en medicin for bronchitis. Min doktor siger til mig: »Du skal søge tilskud til den medicin«. Tabletterne koster 3 kr. stykket, og jeg skal ha' 3 om dagen. Det havde vi ikke råd til. Så kommer jeg hen på bistandskontoret. »Øjeblik«, siger de. Lidt efter kommer han med skattekemaet og siger, at jeg kan ikke få noget til de tabletter, for ejendommen stod dengang til 80000 kr. i ejendomsskyld. Havde det været under 50000 kr. kunne jeg have fået. »Hvad så?« siger jeg. »Sælg huset og brug det hele. Så kan De komme igen«. Da jeg næste gang kommer til doktoren spørger han: »Nå, hvordan gik det?« Jeg fortæller ham, hvordan det er gået. »Så er du kapitalist!« siger han. »Ja, det kan man godt sige«, svarer jeg, »80000 kr. i ejendomsskyld, det er en stor kapital«. Så blev der ikke snakket mere om det. Hvis vi sælger det her, kan vi ikke komme i pensionistbolig, så skal vi over i højhusene. Der skal vi af med 12-1400 kr. i leje om måneden og 12000 kr. i indskud. Og så kan vi ikke få tilskud nogen steder.

Maria: Vi har altid klaret os selv. Dengang i mergellejet, da blev han væltet af en tipvogn. Da lå han på sygehus i 7 måneder fra den 15. november til juli. Jeg levede med to børn for 1,80

kr. om ugen. Jeg fik 30 øre om dagen af sygekassen. Og jeg er aldrig gået hen og forlangt en øre. Det var i 1934.

Dominik: Sygekassen betalte 40 øre om dagen, men fordi jeg lå på sygehus, så trak den 10 øre om dagen. Bagefter blev jeg tilkendt 5 % invaliditet. Af de 140 kr., jeg får i invalidepension, tager skattevæsenet de 100 kr.

— Har du nogen andre sygdomme?

Maria: Du milde, vi har snart ikke andet. Vi bruger 100 kr. til medicin hver måned.

Dominik: Jeg har en masse gigt og leddegigt. Det er kommet af slid og kulde. Dengang man arbejdede i Kolding, tit var man våd som en rotte, når man havde arbejdet en dag. Og så på knal-

lert til Dons efter fyraften. Man frøs som en lille hund, når man kom hjem.

Maria: Jeg siger nu alligevel: vi har det godt. Vi mangler ikke noget.

Dominik: Ja, nu har vi klaret os her i Danmark i 64 år, og det skulle da være sært, om man ikke kunne klare sig resten af tiden til man sætter sine træske.

JYLLANDS CLICHÉFABRIK A/S

TELEFON (05) 520611 . KOLDING

ALT I RENGØRING

uforbindende tilbud udarbejdes
intet for stort - intet for småt

Telf. 52 85 86

ph rengøring/service aps

jette og poul henning kodahl . højbjergvej 28 . 6000 Kolding